

Ο ΟΡΦΙΚΟΣ ΠΑΠΥΡΟΣ ΤΟΥ ΔΕΡΒΕΝΙΟΥ (ΣΕΛ. XXIV-XXV)

Μάρω Κ. Παπαθανασίου

Όμοτιμος Καθηγήτρια, Τμήμα Μαθηματικών ΕΚΠΑ
mparatha@math.uoa.gr

Περίληψη: Ο Όρφικος πάπυρος του Δερβενίου βρέθηκε στις 15 Ιανουαρίου 1962 πλησίον του Δερβενίου, περί τα 12 χλμ. βορείως της Θεσσαλονίκης. Είκοσι έξι από τις σελίδες του έχουν αποκατασταθή και βάσει της γραφής χρονολογείται στο διάστημα 340-320 π.Χ., όμως το κείμενο το οποίο καταγράφεται σε αυτόν είναι αρχαιότερο, χρονολογούμενο πιθανότατα στο 420-410 π.Χ. Οι σελίδες XXIV και XXV παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους αστρονόμους καθώς αναφέρονται στη σελήνη. Παραδείγματος χάριν, αναφορές στα «έοντα», τα οποία είναι «κυκλοειδέα» και «ίσομελη» υποδηλώνουν γεωμετρικές ιδιότητες του σχήματός της. Η δήλωση, ότι «αν δεν υπήρχε ή σελήνη, οι άνθρωποι δεν θα είχαν ανακαλύψει την μέτρηση του χρόνου των εποχών και των ανέμων», παραπέμπει στον σεληνιακό μήνα ως βάση των αρχαίων ελληνικών ημερολογίων. Επί πλέον, αναφορές στην «λαμπρότητα» της σελήνης και στα μη θερμά σωματίδια από τα οποία αυτή αποτελείται, υποδηλώνουν κάποιες φυσικές ιδιότητές της. Άλλα «έοντα» είναι «σμικρά» και ο θεός αποφάσισε για το σχήμα και το μέγεθός τους· αυτά «αιωρούνται έξ ανάγκης στον άερα σε μεγάλες αποστάσεις μεταξύ τους, χωρίς να συνενούνται»· επίσης αυτά είναι άφανη (άδηλα) την ημέρα λόγω του ήλιου, αλλά έμφανη (δηλα) την νύκτα. Τέτοιες αναφορές υποθέτουν κάποιες φάσεις σχηματισμού των ουρανίων σωμάτων, καθώς και την συνύπαρξη των δυνάμεων της έλξεως και της άπώσεως.

Λέξεις κλειδιά: Όρφισμός, Ήλιος, Σελήνη, Άστέρες, Ημερολόγιο

ON THE DERVENI ORPHIC PAPYRUS (cols. XXIV, XXV)

Abstract: The Derveni Papyrus was found on 15 January 1962 near Derveni, about twelve km north of Thessaloniki. Twenty-six of its columns have been reconstructed and on the basis of script a dating between 340 and 320 B.C. is closer to reality but the text itself dates earlier, very likely in 420-410 B.C. Columns XXIV and XXV are of special interest for astronomers as both refer to the Moon. For example, references to έοντα that are “circular” and “equal-membered” suggest geometrical properties of its shape. The statement that “if there were no moon, men would not have discovered the reckoning either of the seasons or of the winds” refers clearly to lunar month as basis of the ancient Greek calendars. Moreover, references to moon’s brightness and to particles that are not hot and out of which it is composed, suggest some of its physical properties. Other έοντα are small and the god decided on their form and

size; they float of necessity at great distance from each other and they do not come together; they are invisible during the day because of the sun, but are visible during the night. This suggests some phases of formation of the heavenly bodies, as well as the coexistence of the forces of attraction and repulsion.

Keywords: Orphism, Sun, Moon, Stars, Calendar

Στην σημερινή του κατάσταση ο Όρφικος πάπυρος του Δερβενίου περιλαμβάνει είκοσι εξ αποκατεστημένες σελίδες. Δύο από αυτές (XXIV, XXV) αναφέρονται στην σελήνη και επομένως παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ιστορία της αστρονομίας. Παραθέτουμε τις εν λόγω σελίδες κατά την έκδοση του κειμένου του παπύρου από τους Καθηγητές του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Θ. Κουρεμένο, Γ. Παράσογλου και Κ. Τσαντσάνογλου (KPT, 2006).

Col. XXIV (KPT, 2006, σ. 109)

ἴσα ἐστὶν ἐκ τοῦ [μέ]σου μετρούμενα· ὅσα δ[ὲ μ]ὴ
_____ κυκλοειδέα οὐχ οἷόν τε ἰσομελῆ εἶναι. δηλοῖ δὲ τόδε·
_____ “ἢ πολλοῖς φαίνει μερόπεσσι ἐπ’ ἀπείρονα γαῖαν”.
ἦν ὑπερβάλλη, μᾶλλον τὰ ἐόντα φαίνεται ἢ πρὶν 5
ὑπερβάλλειν. ὁ δὲ οὐ τοῦτο λέγει, φαίνειν αὐτήν·
εἰ γὰρ τοῦτο ἔλεγε, οὐκ ἂν “πολλοῖς” ἔφη φαίνειν αὐτήν,
ἀλλὰ ‘πᾶσιν’ ἅμα τοῖς τε τὴν γῆν ἐργαζομένοις
καὶ τοῖς ναυτιλλομένοις, ὅποτε χρῆ πλεῖν τούτοις
τὴν ὥραν. εἰ γὰρ μὴ ἦν σελήνη, οὐκ ἂν ἐξήρ[ι]σκον 10
οἱ ἄνθρωποι τὸν ἀριθμὸν οὔτε τῶν ὥρέων οὔτε τῶν
ἀνέμω[ν c. 8] καὶ τᾶλλα πάντα [c.7] ἦν

Ἄς ἀρχίσουμε ἀπὸ τοὺς στίχους 1-2: ἴσα ἐστὶν ἐκ τοῦ μέσου μετρούμενα· ὅσα δὲ μὴ /
κυκλοειδέα οὐχ οἷόν τε ἰσομελῆ εἶναι.

Στὰ ἐκτενῆ σχόλιά του σὲ αὐτὴ τὴν σελίδα, ὁ Κουρεμένος (KPT, 2006, σ. 260-266) ἀναφέρεται σὲ ἄλλους μελετητές (West 1983, Janko 2002, Betegh 2004), καὶ ἐπισημαίνει ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ παπύρου βασίζει τὴν ἐρμηνεῖα τῆς λέξεως «ἰσομελῆ» στοὺς ἐπομένους στίχους 10-12 (εἰ γὰρ μὴ ἦν σελήνη, οὐκ ἂν ἐξήρ[ι]σκον / οἱ ἄνθρωποι τὸν ἀριθμὸν οὔτε τῶν ὥρέων οὔτε τῶν / ἀνέμων), ὅπου ἡ σελήνη θεωρεῖται ὡς ὄργανο μετρήσεως τοῦ χρόνου.

Εἶναι προφανές, ὅτι τὰ «ἴσα ἐστὶν ἐκ τοῦ μέσου μετρούμενα» τοῦ στ. 1 ἀναφέρονται στὰ «κυκλοειδέα», ἦτοι κυκλικά ἢ σφαιρικά, τοῦ στ. 2. Κατὰ τὴν ἀποψή μου, τὰ «κυκλοειδέα» ὡς ἀναφερόμενα στὴν σελήνη ὑπονοοῦν τόσον τὴν «κυκλική» ὄψη τοῦ δίσκου της, ὅσον καὶ τὸν «σφαιρικόν» ὄγκον της ὡς φυσικοῦ σώματος, ἀφοῦ στὴν Όρφικὴ ραψωδικὴ θεογονία (Kern, OF 91) γίνεται λόγος γιὰ τὴν Σελήνη ὡς ἄλλη Γῆ, μὲ ὄρη, πόλεις, μέγαρα! Αὐτὸ ὅμως ἀφήνει

νά έννοηθῆ, ὅτι ὁ συγγραφεὺς γνωρίζει τὸν μαθηματικὸν ὀρισμὸν τοῦ κύκλου ἢ τῆς σφαίρας. Ἐπειδὴ ἡ χρονολόγησις τοῦ παπύρου τοῦ Δερβενίου πιθανολογεῖται στὰ 340-320 π.Χ. καὶ τὸ κείμενό του ἀκόμα παλαιότερα –πιθανὸν στὰ 420-410 π.Χ., δηλαδὴ πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν συγγραφὴ τῶν «Στοιχείων» τοῦ Εὐκλείδου, τοῦτο δείχνει τὴν ὕπαρξιν «ἄλλων Στοιχείων», προγενεστέρων ἐκείνων τοῦ Εὐκλείδου.

Ὁ Κουρεμένος ἐπισημαίνει, ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς σελήνης ἀπὸ τὸν Ὀρφέα ὡς «ἰσομελοῦς», έννοεῖ ὅτι ἂν ἓνα σῶμα δὲν εἶναι κυκλικὸ ἢ σφαιρικὸ, ὅπως ἡ σελήνη, δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἰσομελές, τὸ ὅποιο σημαίνει, ὅτι δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐμφανίζει φάσεις. Κατὰ τὴν ἄποψή μου, ἡ σελήνη δὲν εἶναι «ἰσομελής» μόνον λόγω τῶν συμμετρικῶν φάσεων τῆς κατὰ τὰ δύο ἡμίση τοῦ συνοδικοῦ σεληνιακοῦ μηνός (π.χ. πρῶτο καὶ τελευταῖο τέταρτο ἢ ὅταν ἡ σελήνη εἶναι «ἀμφίκυρτος» μεταξὺ τῶν τετάρτων καὶ τῆς πανσελήνου). Θεωρῶ ὅτι αὐτὴ εἶναι «ἰσομελής» πρωτίστως διότι τόσον ὡς αὔξουσα, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ σεληνιακοῦ μηνός, ὅσον καὶ ὡς φθίνουσα, κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ συνοδικοῦ μηνός, τὰ δύο κέρατα τοῦ μηνίσκου τῆς –θεωρούμενα ὡς μέλη τῆς- εἶναι ἰσομεγέθη, δηλαδὴ εἶναι ἴσου μήκους καὶ συμμετρικὰ μεταξὺ τους. Ἀσφαλῶς δὲν εἶναι τυχαία ἡ συσχέτιση τῆς σελήνης μὲ τὸν ταῦρο, ἀφοῦ καὶ τὰ δύο ἔχουν κέρατα. Ἔτσι ἡ σελήνη ἐπονομάζεται «*ταυρόκερος*» στὸν Ὀρφικὸ ὕμνο τῆς (Quandt, 1962, σ. 9) καὶ ἡ πρωτομηνιά, ἡ νέα σελήνη, ὀνομάζεται «*μονόκερος μόσχος*» ἀπὸ τὸν Ὀρφέα (Kern 1922, OF 273 καὶ 274) στὸ Ὀρφικὸ σεληνιακὸ ἡμερολόγιο (Χασάπης, 1967, σ. 68-69).

Σχετικὰ μὲ τὶς φάσεις τῆς σελήνης ὁ Κουρεμένος παραπέμπει στὸ *Περὶ οὐρανοῦ* ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλους (291b18-21): *ἡ δὲ σελήνη δείκνυται διὰ τῶν περὶ τὴν ὄψιν ὅτι σφαιροειδῆς· οὐ γὰρ ἂν ἐγένετο αὐξανομένη καὶ φθίνουσα τὰ μὲν πλεῖστα μηνοειδῆς ἢ ἀμφίκυρτος, ἅπαξ δὲ διχοτόμος*. Εἶναι λοιπὸν ἓνα ἐρώτημα, κατὰ πόσον ὁ συγγραφεὺς ἐγνώριζε αὐτὸ τὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἡ χρονολόγησις τοῦ ἔργου βασίζεται στὰ στοιχεῖα ἑνὸς ἀστρονομικοῦ φαινομένου, τὸ ὅποιο καταγράφει ὁ Ἀριστοτέλης (292a3-6): *Τὴν γὰρ σελήνην ἐωράκαμεν διχοτόμον μὲν οὖσαν, ὑπελθοῦσαν δὲ τῶν ἀστέρων τὸν τοῦ Ἄρεος, καὶ ἀποκρυφέντα μὲν κατὰ τὸ μέλαν αὐτῆς, ἐξελθόντα δὲ κατὰ τὸ φανὸν καὶ λαμπρόν*. Τὸ ἐδάφιο σημαίνει, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης παρατήρησε στὴν Ἀθήνα μιὰ ἐπιπρόσθησις τοῦ Ἄρεος ἀπὸ τὴν σελήνην σὲ φάση τοῦ πρώτου τετάρτου τῆς.

Γιὰ τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησις αὐτῆς τῆς ἐπιπρόσθησεως ἀναζητήσαμε ὅλες τὶς περιπτώσεις συνόδου Ἄρεος καὶ σελήνης μὲ γωνιακὴ ἀπόστασις μικρότερη ἢ ἴση τῶν 0,330° στὸ διάστημα ζωῆς τοῦ Ἀριστοτέλους (384-322 π.Χ.) καὶ γιὰ τὶς συντεταγμένες τῶν Ἀθηναίων. Ἀπὸ τὶς 45 περιπτώσεις ποὺ εὐρέθησαν, μόνον τρεῖς ἐπιπρόσθησεις συνέβησαν σὲ φάση πρώτου τετάρτου, ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ δύο (30 Νοεμ. 349 π.Χ. καὶ 8 Σεπτ. 336 π.Χ.) ἦσαν ἀόρατες, ἀφοῦ ἔγιναν κατὰ τὴν ἡμέρα. Μόνον ἡ ἐπιπρόσθησις τῆς 4^{ης} Μαΐου 357 π.Χ. ἱκανοποιεῖ τὴν συνθήκη ὀρατότητος, καὶ αὐτὴ ἦταν ἐκείνη, τὴν ὁποία παρατήρησε κατὰ τὴν διαμονὴν του στὴν Ἀθήνα ὁ Ἀριστοτέλης σὲ ἡλικία 27 ἐτῶν καὶ κατέγραψε στὸ ἔργο του. Τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ ἀναφέρει καὶ ὁ Düring (1994, τ. Β, σ. 87, σημ. 82) μὲ τὴν πληροφορία, ὅτι τὴν εἶχε ὑπολογίσει ὁ Kepler! (Στὸ τέλος τοῦ ἄρθρου παρατίθενται οἱ εἰκόνες τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ

τέλους της επιπροσθήσεως.) Έπομένως, τὸ ἔτος 357 π.Χ. ἀποτελεῖ ἓνα χρονικὸ ὄροσημο μετὰ τὸ ὁποῖο (*terminus post quem*) ὁ Ἀριστοτέλης συνέγραψε τὸ ἔργο του *Περὶ οὐρανοῦ*.

Κατὰ τὸν Κουρεμένο, τὰ ἀναφερόμενα στοὺς γεωργοὺς καὶ τοὺς ναυτιλλομένους (στ. 8-10) παραπέμπουν στὸ ἀστρικό ἡμερολόγιο τοῦ Ἡσιόδου. Ὅμως, τὸ ἀστρικό ἡμερολόγιο δὲν ἔχει σχέση μετὰ τὴν σελήνη, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνατολὴ καὶ τὴν δύση ἐπιφανῶν ἀπλανῶν ἀστέρων ὡς πρὸς τὴν ἀνατολὴ καὶ τὴν δύση τοῦ ἡλίου (ἑῶα ἐπιτολή, ἔσπερία δύση, ἀχρονική ἀνατολή, ἑῶα δύση). Τὰ ἀρχαιότερα παραπήγματα ἀναφέρουν ὀνόματα σεληνιακῶν μηνῶν καὶ ἡμερῶν γιὰ τὴν παρατήρηση αὐτῶν τῶν φαινομένων, ἀλλὰ οἱ ἡμερομηνίες δὲν εἶναι ἀπολύτως σταθερές, διότι αὐτὲς ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ γεωγραφικὸ πλάτος τοῦ τόπου καὶ τὸν αἰῶνα παρατηρήσεως καὶ καταγραφῆς τοῦ φαινομένου, πέραν τῶν ἡμερολογιακῶν προβλημάτων λόγω τῶν ἐμβολίμων μηνῶν. Ἐπίσης, ὁ Κουρεμένος δὲν λαμβάνει ὑπόψιν τοῦ τοῦς τελευταίους στίχους τοῦ Ἡσιόδου (*Ἔργα καὶ ἡμέραι*, στ. 765-828), οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται στὸν αὐξοῦντα ἀριθμὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ σεληνιακοῦ μηνός, δηλαδή στὴν ἡλικία τῆς σελήνης. Ὁ Ἡσιόδος, ἀπαριθμώντας τετς, ἀναφέρει ποιῆς εἶναι εὐνοϊκὲς ἢ δυσμενεῖς γιὰ γεωργικὲς ἐργασίες, πλοῦν, προσωπικὲς καὶ οἰκογενειακὲς ὑποθέσεις. Θεωρῶ λοιπόν, ὅτι ἡ λέξη «πολλοῖς» (στ. 7) ἀναφέρεται μᾶλλον σὲ ὅσους ἐνδιαφέρονταν γιὰ κάποια δραστηριότητα σὲ κάποια ἡμέρα τοῦ συνοδικοῦ μηνός, ἀντίστοιχη τῆς ἡλικίας τῆς σελήνης, καὶ ἡ ὁποία προβλεπόμενα εὐνοϊκὴ ἢ δυσσοίωνη γιὰ τὴν συγκεκριμένη δραστηριότητα.

Ἐπὶ πλέον, ἡ ἀποψη τοῦ συγγραφέως, ὅτι ἄνευ σελήνης οἱ ἄνθρωποι δὲν θὰ εὑρίσκαν τὸν «ἀριθμὸν» τῶν ὥρων (ἐποχῶν) τοῦ ἔτους καὶ τῶν ἀνέμων, παραπέμπει σὲ σεληνιακοὺς μῆνες παραβλέποντας τὸ γεγονός, ὅτι ἡ συμβάδιση τῶν ἐποχῶν τοῦ ἔτους μετὰ τοὺς σεληνιακοὺς μῆνες προϋποθέτει τὴν ἐναρμόνιση μετὰ τὸν σεληνιακὸ ἔτος δώδεκα συνοδικῶν μηνῶν (354 ἡμέρες) καὶ τοῦ τροπικοῦ (ἡλιακοῦ) ἔτους (365¼ ἡμέρες), ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνεται μετὰ τὴν προσθήκη τῶν ἐμβολίμων μηνῶν. Θὰ πρέπει ὅμως νὰ ἐπισημάνουμε, ὅτι οἱ Ἕλληνες πάντα ἔπραττον πρὸς σελήνην ἀποβλέποντες (σχόλ. εἰς Ἀριστοφ. *Ἀχαρνῆς*, στ. 84), τὸ ὁποῖο ἐπιβεβαιώνει τὴν σημασία τῆς ἡλικίας τῆς σελήνης στὸν συνοδικὸ μῆνα τῆς κατὰ τὸν Ἡσιόδο. Ἄς μὴν ξεχνοῦμε καὶ τὰ παράπονα τῆς Σελήνης (Ἀριστοφ. *Νεφέλαι*, στ. 610 κ.έ.), λόγω μεταρρυθμίσεως τοῦ ἀττικοῦ ἡμερολογίου κατὰ εἰσῆγησιν τοῦ Μέτωνος καὶ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ὁμωνύμου κύκλου του (432 π.Χ.).

Col. XXV (KPT, 2006, σ. 111)

καὶ λαμπρό[τ]ητα· τὰ δ' ἐξ ὧν ἡ σελήνη [λ]ευκότετα μὲν
τῶν ἄλλων κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον μεμερισμένα,
θερμὰ δ' οὐκ ἔστι. ἔστι δὲ καὶ ἄλλα νῦν ἐν τῷ ἀέρι ἐκάς
ἀλλήλων α[ι]ωρούμεν', ἀλλὰ τῆς μὲν ἡμέρης ἄδηλ' ἔστιν
ὑπὸ τοῦ ἡλίου ἐπικρατούμενα, τῆς δὲ νυκτὸς ἐόντα
δηλά ἐστιν, ἐπικρατεῖται δὲ διὰ σμικ[ρ]ότητα.
αἰωρεῖται δ' αὐτῶν ἕκαστα ἐν ἀνάγκῃ, ὡς ἂν μὴ συνίη
πρὸς ἄλληλα· εἰ γὰρ μή, συνέλθοι [ἂν] ἀλέα ὅσα τὴν αὐτὴν
δύναμιν ἔχει, ἐξ ὧν ὁ ἥλιος συνεστάθη. τὰ νῦν ἐόντα

5

ὁ θεὸς εἰ μὴ ἤθελεν εἶναι, οὐκ ἂν ἐπόησεν ἥλιον. ἐποίησε δὲ 10
τοιοῦτον καὶ τ[ο]σοῦτον γινόμενον οἷος ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου
διηγείται. τὰ δ' ἐπὶ τούτοις ἐπίπροσθε π[ο]ιεῖται
_ [οὐ β]ου[λό]μενο[ς] πάντας γιν[ώ]σκε[ι]ν. ἐν δὲ [τ]ῶιδε σημαί[ν]ε[ι]
_ “[αὐτ]ὰρ [ἐ]πεὶ δ[ὴ] πάν]τα Διὸ[ς] φρῆν μῆ[σα]τ[ο] ἔ[ργα]”.

Ἡ σελίδα XXV τοῦ παπύρου ἔχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν φυσικὴ σύσταση τῶν οὐρανίων σωμάτων (KPT, 2006, 266-271). Ἡ «λαμπρότητα» (στ. 1) πρέπει νὰ ἀναφέρεται σὲ κάποια μικρὰ σωματίδια τὰ ὁποῖα εἶναι θερμὰ καὶ λάμπουν, ἀφοῦ γίνεται ἀντιδιαστολὴ μὲ τὰ «λευκότατα», τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν σελήνην, ἀλλὰ δὲν εἶναι θερμὰ (θερμὰ δ' οὐκ ἐστὶ, στ. 3). Ἐπομένως, ἡ σελήνη ἔχει δημιουργηθῆ ἀπὸ τὴν συνένωση σωματιδίων, τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ λευκότερα ἀπὸ ὅλα ὅσα ὑπάρχουν (λευκότατα τῶν ἄλλων, στ. 1-2)· αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ λευκὸ φῶς τῆς σελήνης ὀφείλεται στὸ χρῶμα τῶν σωματιδίων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα αὐτὴ ἀποτελέσθηκε, καὶ ὄχι σὲ κάποια διάπυρη κατάστασή τους.

Ἀσφαλῶς ὅμως ἡ «λαμπρότητα» ἀναφέρεται στὰ πύρινα σωματίδια ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελεῖται ὁ ἥλιος καὶ γι' αὐτὸ τὸν λόγο εἶναι λαμπρός. Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὰ λεγόμενα στοὺς ἐπομένους στίχους (στ. 3-6)· δηλαδή, ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα τέτοια μικρὰ σωματίδια ποὺ αἰωροῦνται μακριὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο μέσα στὸν ἀέρα καὶ τὴν ἡμέρα εἶναι ἀφανῆ λόγω τοῦ ἡλιακοῦ φωτός, ἀλλὰ εἶναι ὄρατὰ τὴν νύχτα. Τὰ σωματίδια αὐτά, τὰ ὁποῖα ὑπονοοῦν τοὺς ἀστέρες ποὺ λάμπουν στὸν νυκτερινὸ οὐρανὸ, εἶναι τῆς ἰδίας ὑφῆς μὲ ἐκεῖνα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔχει συσταθῆ ὁ ἥλιος (στ. 9)· αὐτὰ αἰωροῦνται στὸν οὐρανὸ σὲ μεγάλες ἀποστάσεις μεταξύ τους βάσει μιᾶς ἀναγκαιότητος, ἡ ὁποία δὲν τοὺς ἐπιτρέπει νὰ συνενωθοῦν μεταξύ τους (στ. 7-8). Ἀλλοιῶς, ἂν αὐτὰ τὰ σωματίδια εἶχαν ἴδια δύναμη μὲ ἐκεῖνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα συνεστάθη ὁ ἥλιος, θὰ συνενώνονταν καὶ αὐτὰ σὲ ἓνα λαμπρὸ σῶμα (στ. 8-9). Ὅμως, ἂν ὁ θεὸς ἤθελε διαφορετικὰ, δὲν θὰ δημιουργοῦσε τὸν ἥλιο, τέτοιο καὶ τόσον μεγάλο ποὺ εἶναι, ὅπως ἀναφέρθηκε στὴν ἀρχὴ τῆς διηγήσεως (στ. 9-11).

Ἐπομένως, ὁ συγγραφεὺς δέχεται τὰ ἑξῆς: α) ὅτι οἱ ἀστέρες εἶναι πολὺ μικρὰ διάπυρα σωματίδια ποὺ λάμπουν αἰωρούμενα διάσπαρτα στὸν οὐρανὸ καὶ χωρὶς νὰ ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ συνενωθοῦν μεταξύ τους· β) ὅτι ὁ ἥλιος ἀποτελεῖται ἀπὸ τέτοιου εἶδους σωματίδια, τὰ ὁποῖα συνενώθηκαν μεταξύ τους θεῖα βουλήσει γιὰ νὰ δημιουργήσουν ἓνα τόσο μεγάλο καὶ λαμπρὸ σῶμα· γ) ὅτι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἥλιο καὶ τοὺς ἄλλους ἀστέρες, ἡ σελήνη δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴ συνένωση μὴ θερμῶν σωματιδίων. Αὐτὰ ὑπονοοῦν ὄχι μόνον κάποιες φάσεις δημιουργίας τῶν οὐρανίων σωμάτων, ἀλλὰ καὶ τὴν συνύπαρξη τῶν δυνάμεων τῆς ἔλξεως καὶ τῆς ἀπώσεως στὸν κόσμον, οἱ ὁποῖες δροῦν βουλήσει ἐνὸς θεοῦ. Εἶναι προφανές, ὅτι ὁ συγγραφεὺς γνωρίζει τὶς ἀπόψεις τῶν προσωκρατικῶν φιλοσόφων. Οἱ στίχοι 3-10 ὑπονοοῦν τὴν φιλότιμα καὶ τὸ νεῖκος τοῦ Ἐμπεδοκλέους τοῦ Ἀκραγαντίνου (~490-430 π.Χ.), ἐνῶ οἱ ἀναφορὲς στὸν Νοῦ στὶς σελ. XIV, XV, XVI καὶ XXVI δείχνουν καθαρὰ ἐπίδραση τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀναξαγόρου τοῦ Κλαζομενίου (~500- ~428 π.Χ.).

Ἡ σπουδαιότητα τοῦ ἡλίου στὴν ὀρφικὴ διδασκαλία φαίνεται καὶ ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς σὲ αὐτὸν στὶς σωζόμενες σελίδες τοῦ παπύρου. Ἐκτὸς τῆς προαναφερθείσης σελ. XXV, τὸ

ὄνομα τοῦ Ἡλίου συναντᾶται καὶ στὶς σελ. IV, X, XIII, XIV, XV, XVI. Μάλιστα στὴν σελίδα IV διασώζεται τὸ γνωστὸ ἀπόσπασμα τοῦ Ἡρακλείτου τοῦ Ἐφεσίου (~540- ~480 π.Χ.) σχετικῶς μὲ τὸ μέγεθος (*εὖρος*) τοῦ ἡλίου· δηλ. ὅτι ἰσοῦται μὲ ἓνα ἀνθρώπινο πόδι (KPT, 2006, σ. 69, σχόλ. 148-161):

Col. IV. 5-10 (Ferrari ed., iMouseion Project)

κατὰ [. . .] α Ἡράκλειτος μα[.] τὰ κοινά, 5
__κατ[ατρέ]φει τὰ ἴδ[ι]α, ὅσπερ ἴκελα [τῶι ἱερο]λόγωι λέγων[
“ἥλι[ος περι]ῶδου κατὰ φύειν ἀνθρ[ω]π[η]ίου] εὖρος ποδός [ἔστι,
τὸ μ[έγεθο]ς οὐχ ὑπερβάλλων εἰκ[ό]τα οὐ]ρου ε[ὔ]ρου
εἰ δὲ μ[ή], Ἐρινύε[ς] νιν ἐξευρήσου[σι], Δίκης ἐπ[ι]κουροί.
μὴ εὐμ μέγεθος ὑπερ]βατὸμ ποῆι κ[10

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ παπύρου ἀναφέρει ἀκόμη, ὅτι ὁ Ὀρφεὺς *ἱερολογοῦσε* μὲ τὴν ποιήσή του, ἀποκαλύπτοντας σπουδαῖες ἀλήθειες ἀπὸ τὴν πρώτη μέχρι τὴν τελευταία λέξη τῶν ὕμνων του, τὶς ὁποῖες ὅμως ἐκάλυπτε χρησιμοποιώντας μιὰ αἰνιγματώδη γλῶσσα (KPT, 2006, σ. 75, σχόλ. σ. 171-174). Μάλιστα ἡ ἀναφορά του στοὺς *Ὕμνους* (σελ. II, VII καὶ XXII) ἐπιβεβαιώνει τὴν ὕπαρξη καὶ τὴ σημασία τους τόσο γιὰ τὴν Ὀρφικὴ λατρεία ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἱστορία τῶν ἐπιστημονικῶν ἰδεῶν, οἱ ὁποῖες περιέχονται σὲ αὐτούς.

VII. 2-11 (KPT, 2006, σ. 75)

[..ῶ]μνον [ύγ]η καὶ θεμ[ι]τὰ λέγο[ν]τα· ἱεουργεῖ]το γὰρ
[τῆ]ι ποιήσει. [κ]αὶ εἰπεῖν οὐχ οἶόν τ[ε τὴν τῶν ὀ]νομάτων
[λύ]σιν καίτ[οι] ρηθέντα. ἔστι δὲ ξ[έ]νη τις ἢ] πόησις 5
[κ]αὶ ἀνθρ[ώ]ποις] αἰνι[γμ]ατώδης, [κε]ῖ [Ὀρφεὺ]ς αὐτ[ὸ]ς
[έ]ρίστ’ αἰνι[γμ]ατα οὐκ ἤθελε λέγειν, [ἐν αἰν]ίγματος[ι]ν δὲ
[μεγ]άλα. ἱερ[ολογ]εῖται μὲν οὖν καὶ ἀ[πὸ το]ῦ πρώτου
[ἀεὶ] μέχρι οὗ [τελε]υταίου ρήματος. Ὡ[ς δηλοῖ] καὶ ἐν τῶι
[εὐκ]ρινήτω[ι] ἔπει· “θ]ύρας” γὰρ “ἐπιθέ[σθαι]” κελ]εύσας τοῖ[ς]
[“ὠσὶν”] αὐτ[οὺς οὐ]τι νομο]θετεῖν φη[σιν τοῖς] πολλοῖς 10
τῆ]ν ἀκοὴν [ἀγνεύο]ντας κατ[ὰ]

Μιὰ ματιὰ στοὺς Ὀρφικοὺς ὕμνους τοῦ Ἡλίου (*Ὕμν.* 8), τῆς Σελήνης (*Ὕμν.* 9) καὶ τῶν Ἀστέρων (*Ὕμν.* 7) ἐπιβεβαιώνει τὰ φυσικὰ χαρακτηριστικά τους, ὅπως συνάγονται καὶ ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ παπύρου: Ὁ Ἥλιος εἶναι «*χρυσανγῆς*» καὶ «*πυρόεις*» καὶ ὡς «*ὄμμα*» (μάτι) εἶναι κυκλικῶς σχήματος· ἐπὶ πλέον, ὡς «*πατήρ χρόνου*» καὶ «*κρᾶσιν ἔχων ὠρῶν*» ὀρίζει τὸ τροπικὸ ἔτος. Ἡ Σελήνη εἶναι «*φασφόρος*», «*αὐγάστειρα*» καὶ «*καταυγάστειρα*», ἐπίθετα τὰ ὁποῖα δείχνουν καὶ τὶς διαφορὰς τοῦ φωτός της, καθὼς τὸ σχῆμα της μεταβάλλεται ἀπὸ «*ταυρόκερος*», ὅταν εἶναι δρεπανοειδῆς, καὶ μὲ τὴν πάροδο τῶν ἡμερῶν γίνεται «*αὐζομένη καὶ λειπομένη*» κατὰ τὰ δύο ἡμίση τοῦ σεληνιακοῦ μηνὸς ἀντιστοίχως, τὰ ὁποῖα χωρίζονται

ἀπὸ τὴν φάση τῆς πανσελήνου, παρουσιάζοντας ἔτσι τριπλῆ ὄψη ὡς «φέγγει τρισσῶ λαμπομένη»: ἀποτελεῖ δὲ τὴν βάση τοῦ σεληνιακοῦ ἡμερολογίου ὡς «χρόνου μήτηρ». Οἱ (ἀπλανεῖς) ἀστέρες εἶναι τὰ ἀγαπητὰ τέκνα τῆς μαύρης νύχτας (*Νυκτὸς φίλα τέκνα μελαίνης*) ποὺ φέγγουν ὡς «ἀνταυγεῖς, πυρόεντες» καὶ ἐμφανίζουν τὸ φαινόμενο τῆς στίλβης (*μαρμαρυγαῖς στίλβοντες*).

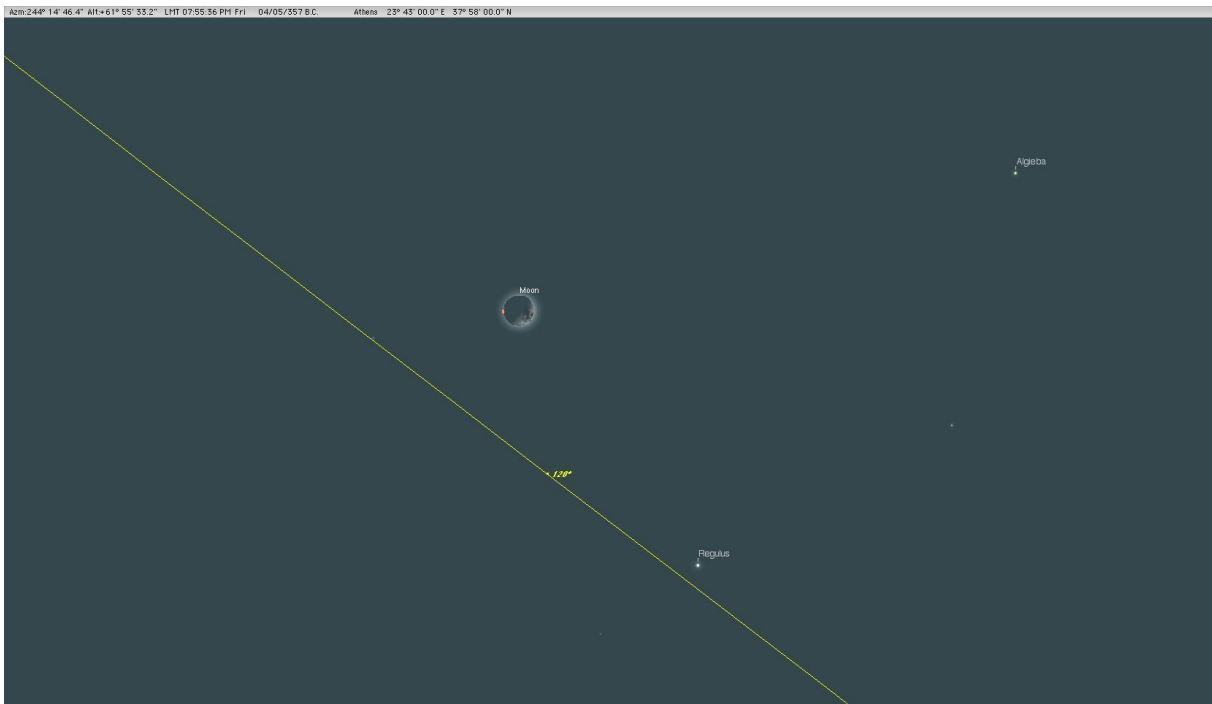
Συμπερασματικῶς, ἀκόμα καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν σύντομη παρουσίασή μας κάποιων στίχων τοῦ κειμένου τοῦ παπύρου μποροῦμε νὰ ἀντιληφθοῦμε τὴν μεγάλη ἀξία τοῦ περιεχομένου του. Μᾶς ἀποκαλύπτει, ὅτι οἱ μούμενοι στὸν Ὀρφισμό διδάσκονταν ὄχι μόνον τὰ τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν ἀλλὰ καὶ τὴν ἐρμηνεία τῶν κοσμογονικῶν μύθων τῶν θεῶν βάσει τῶν φιλοσοφικῶν, ἐπιστημονικῶν θεωριῶν τῆς ἐποχῆς τους. Δηλαδή, οἱ Ὀρφικοὶ διδάσκονταν πῶς νὰ συνδυάσουν τὴν μεταφυσικὴ πίστη τους στὰ μυστήρια τῆς λατρείας τους μὲ τὴν λογικὴ, ἐπιστημονικὴ ἐρμηνεία τῶν φυσικῶν φαινομένων, τὰ ὁποῖα ἀποδίδονταν στὴν δράση τῶν θεῶν. Αὐτὸ ἀποτελεῖ ἓνα μεγάλο βῆμα στὴν πνευματικὴ ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔχει παγκοσμίως ἀναγνωρισθῆ. Ἔτσι, ὁ Ὀρφικὸς πάπυρος τοῦ Δερβενίου, ὁ ὁποῖος φυλάσσεται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς τὸ ἀρχαιότερο σωζόμενο, ἀναγνώσιμο κείμενο στὴν Εὐρώπη, ἀπὸ τὸ 2015 ἔχει ἐγγραφῆ στὸν Διεθνή Κατάλογο τοῦ Προγράμματος *Memory of the World* τῆς UNESCO, μὲ σκοπὸ τὴν διατήρηση, τὴν συντήρηση καὶ τὴν πλήρη προσβασιμότητα στὴν κατὰ διαφόρους τρόπους τεκμηριωμένη πολιτιστικὴ κληρονομιά τῆς ἀνθρωπότητας.

Βιβλιογραφία

- Αριστοτέλους, *Περὶ οὐρανοῦ*. Ed. Allan, D. J. (1936/1973), Oxford UP
- Betegh, G. (2004). *The Derveni Papyrus: Cosmology, Theology and Interpretation*. Cambridge: University Press.
- DERVENI PAPYRUS, The iMouseion Project. Multidisciplinary Research, I.T. and Publications, dp.chs.harvard.edu
- Düring, I. (1994). Αριστοτέλης, τ. Α-Β. Ἀθήνα: MIET
- Ἡσιόδου *Ἔργα καὶ ἡμέραι*. Εἰς.-μεταφρ.-σχόλ. Σπ. Φίλιππα (1951), Ἀθήνα: Πάπυρος
- Kern, O. (1922). *Orphicorum Fragmenta*. Berlin: Weidmann.
- Kouremenos, Th., Parassoglou, G., Tsantsanoglou, K. (2006). *The Derveni Papyrus*, ed. with Introduction and Commentary. Firenze: Olschki.
- Papadopoulou, I. and Muellner, L. eds. (2014). *Poetry as Initiation*, The Center for Hellenic Studies Symposium on the Derveni Papyrus. Harvard University Press.
- Quandt, G. (1962). *Orphei Hymni*. Berlin: Weidmann.
- Χασάπης, Κ. (1967). *Ἡ Ἑλληνικὴ ἀστρονομία τῆς Β' χιλιετηρίδος π.Χ. κατὰ τοὺς Ὀρφικοὺς Ὕμνους*. Ἐν Ἀθήναις: Τύποις Ἡλ. Χουρζαμάνη.

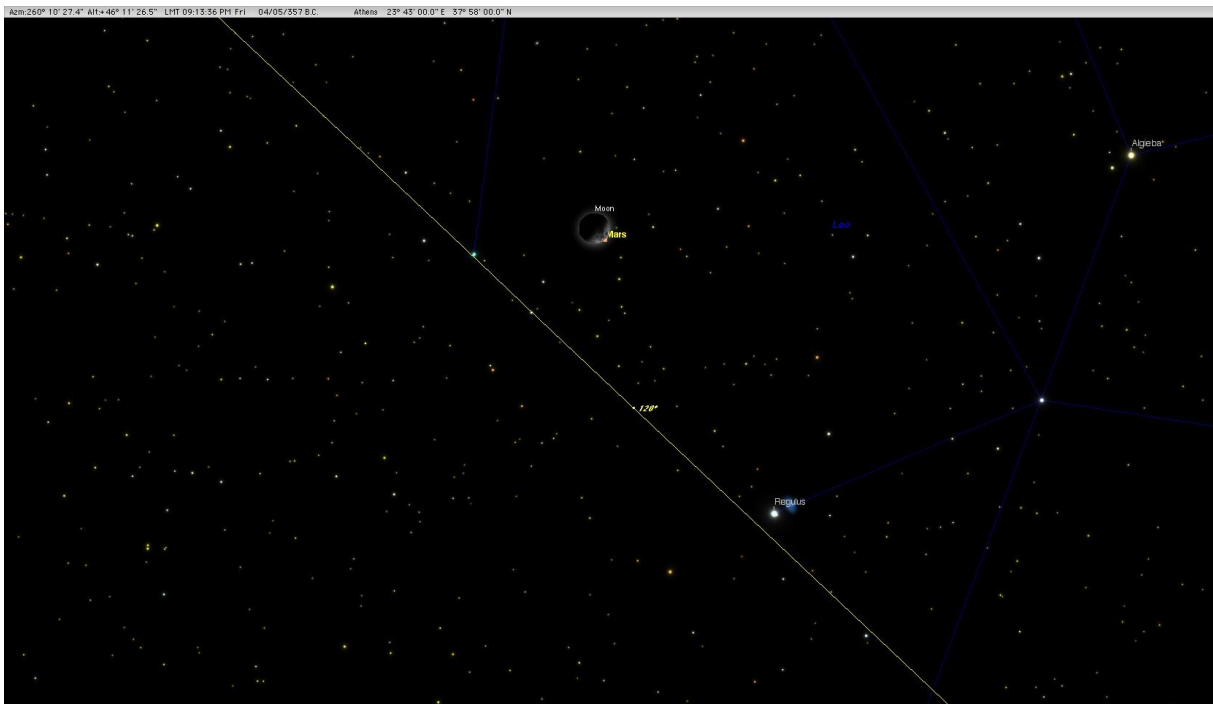
Όψη τοῦ οὐρανοῦ τῶν Ἀθηνῶν στίς 4 Μαΐου 357 π.Χ., 8:37 μ.μ.

Λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐπιπροσθήσεως, 4 Μαΐου 357 π.Χ., 7:55:36 μ.μ. Τὸ κόκκινο σημάδι ἀριστερά, στὴν περιφέρεια τοῦ σεληνιακοῦ δίσκου εἶναι ὁ Ἄρης.

Λίγο πριν από την άρχή τής επιπροσθήσεως (σε μεγέθυνση) στις 4 Μαΐου 357 π.Χ., 7:56:36 μ.μ.: Διακρίνεται ο κόκκινος Άρης άριστερά, κοντά στην περιφέρεια του σεληνιακού δίσκου.

Τέλος τής επιπροσθήσεως στις 4 Μαΐου 357 π.Χ., 9:13:36 μ.μ.: Το κόκκινο σημάδι δεξιά, στην περιφέρεια του σεληνιακού δίσκου είναι ο Άρης.

Τέλος της επίπροσθήσεως (σε μεγέθυνση) στις 4 Μαΐου 357 π.Χ., 9:13:36 μ.μ.: Διακρίνεται ο κόκκινος Άρης κάτω δεξιά, στην περιφέρεια του σεληνιακού δίσκου.